

«Через 5 років мабуть, ну надіюся, що стану дизайнером...». «Надеюсь я стану умнее».

Відповідно до результатів дослідження функції цілепокладань неповнолітніх-правопорушників, ми пропонуємо концептуальні підходи, до програми їх ресоціалізації, які включають: тренінгову роботу; консультативну роботу; соціальний супровід та зміну життєвої ситуації.

Список використаних джерел

1. Казмиренко В. П., Федоров К. М. Міждисциплінарні проблеми дослідження цілепокладання// Вісник Київського університету. Соціологія. Психологія. Педагогіка.- Випуск 4 – 1997. – с. 57- 66.
2. Максимова Н. Ю. Основи психології девіантної поведінки/ Н. Ю. Максимова. – К: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 439 с.
3. Швалб Ю. М. Целеполагание как феномен сознания.— Киев : Стилос, 1997. 72 с.

*Максимова Н. Ю.,
доктор психологічних наук,
професор Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ФАКТОР РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Проблема захисту прав людини, яка сама порушила права інших зумовлена феноменологічною суперечністю і досі викликає дискусії. З однієї сторони правопорушник заслуговує покарання аж до позбавлення волі, прав і свобод. Разом з цим, гуманізація діяльності пенітенціарної системи потребує захисту прав засуджених. Вирішення цієї проблеми полягає у площині визначення детермінант і умов ресоціалізації.

Основною детермінантою ресоціалізації є бажання соціально-дезадаптованої людини змінити себе та свої стосунки з оточуючими на краще. Якщо правопорушник вважає, що він є досконалою особистістю, а всі негаразди його життя спричинені недоброзичливістю оточуючих людей, випадковими обставинами чи іншими причинами, ресоціалізація неможлива. Ця негативна ситуація буде значно ускладнена в тому разі, якщо особи, які відповідають за ресоціалізацію правопорушників самі порушують його права. Виникає химерне

коло: чим більш несправедливе ставлення до правопорушника, тим більш вороже він ставиться до суспільства.

Потужним соціальним фактором ресоціалізації є соціальний контроль як передумова можливості здійснення психологічної корекції. Застосування різних форм соціального контролю може змінити соціальну ситуацію людини з девіантною поведінкою, створивши умови, за яких девіант не тільки усвідомлює свої проблеми, а й прагне їх вирішити.

Отже, соціальний контроль є умовою здійснення соціально-психологічної допомоги особам з девіантною поведінкою. Він має передбачати зусилля найближчого соціального оточення, спрямовані на попередження девіантної поведінки, покарання девіантів у разі вчинення ними свідомих асоціальних дій, психологічне коригування їхньої поведінки, мотивації, поведінки мотивації ціннісних орієнтацій тощо. Проте, позитивні ефекти соціального контролю наявні лише в тому разі, якщо правопорушник відчуває, що його права як людини не порушуються.

Соціальний контроль може здійснюватися правовими органами, які використовують примусові заходи, різними соціальними інститутами та організаціями (які в разі девіантної поведінки застосовують економічні або організаційні санкції), а може виражатися у формі негативної громадської думки та остракізму. Існують такі основні різновиди впливів за порушення соціальних (а також правових) норм, що діють як інструменти соціальної корекції: ізоляція, що застосовується з метою відокремлення девіанта від інших людей і передбачає не стільки реабілітацію, скільки забезпечення захисту громадян від шкоди, що може завдати їм девіант; обмеження волі, - не ізолює девіанта від суспільства, але передбачає контроль контактів девіанта з іншими людьми, - він має перебувати під постійним наглядом на певній території, що надає йому можливість засвоїти стереотипи поведінки в суспільстві. Отримати повну свободу він зможе, коли буде готовий дотримуватися норм суспільства без зовнішнього контролю; ресоціалізація змінює людину завдяки цілеспрямованій системі впливів на життєві цінності й особистість в цілому, через що зникають детермінанти девіантної поведінки і колишній девіант може повернутися в соціум і здійснювати свої ролі в суспільстві.

Ресоціалізація передбачає соціальну, педагогічну та психологічну корекцію девіантної поведінки і містить такі елементи.

1. Визначення причин і факторів порушень суспільних вимог (норм і законів), їх одиничність чи рецидивність;

2. Визначення ставлення людини до соціальних норм, вимог і власної поведінки.

3. Виявлення стимулів, що мають бути застосовані з метою корекції, та необхідних санкцій, що передбачені в разі відмови девіанта дотримуватися соціальних норм.

4. Наявність державних інституцій, установ, закладів, що здійснюють соціалізуючі впливи.

5. Соціально-психологічний прогноз подальшого життєвого шляху особи з девіантною поведінкою.

Ефективне здійснення соціального контролю та застосування відповідних впливів можливе за умов, коли людина впевнена, що її розуміють і ставляться до неї справедливо, забезпечують захист її прав. Щоб реалізувати такий підхід потрібно аналізувати не лише дії правопорушника, а й його особистість та ставлення до своєї поведінки.

Нами розроблена структура девіантної поведінки, що розкриває саме специфіку різних типів соціальної дезадаптації, дає їх якісну характеристику, розкриває їх чинники. Застосування корекційних впливів, що спрямовані на детермінанти девіацій та враховують особистісні якості неповнолітніх правопорушників, є більш ефективним. Саме це й означає врахування психологічних факторів ресоціалізації.

У разі соціальної дезадаптації, що спричинена педагогічною занедбаністю, системність соціально-психологічної допомоги забезпечується зміною життєвої ситуації неповнолітнього правопорушника і надання йому психокорекційної допомоги. Створення умов для задоволення базових соціальних потреб, підвищення рівня соціальних навичок є шляхом до позитивних змін.

За ситуативно зумовленої соціальної дезадаптації, природно, передусім потрібно усунути психотравмуючі впливи і вирішити конфліктну ситуацію. Якщо це вдається здійснити, то поведінка девіанта нормалізується і стає адаптивною без додаткової роботи безпосередньо з ним, як це необхідно у разі інших різновидів девіантної поведінки.

Спеціальної організації педагогічних дій вимагає психологічне коригування особистості неповнолітніх правопорушників, соціально дезадаптована поведінка яких детермінована розбіжністю ставлень (а саме це особистісне новоутворення найчастіше є системоутворюючим фактором особистісно зумовленої соціальної дезадаптації). У цьому разі питома вага зміни соціальної ситуації розвитку має бути визначальною. Більш того, якщо навіть умови сімейного виховання залишаються без змін (наприклад, сім'я недоступна до психокорекційних впливів, оскільки батьки не бажають слухати педагогів і психологів), застосування системи різнобічного оцінювання як засобу психологічної корекції особистісно зумовленої соціальної дезадаптації є ефективним.

Психологічна корекція будь-якого типу соціальної дезадаптації неможлива без зміни ставлення особи до своєї життєвої ситуації, а часто й зміни умов її життя. Якщо йдеться про дорослих, то зміна умов їхнього життя відбувається, як правило, примусово, внаслідок застосування механізмів соціального контролю. Наприклад, потрапивши в місця позбавлення волі, особа з кримінальною поведінкою опиняється в зовсім іншій соціальній ситуації, що спонукає до зміни напрямку її подальшого особистісного розвитку. Якщо йдеться про неповнолітніх, то слід завжди усвідомлювати, що методи корекції передбачають безпосередній вплив психолога як на дитину, так і на її батьків. Досить часто постає необхідність ще й опосередкованого впливу, тобто участі різних соціальних служб з метою оптимізації умов навчання та виховання неповнолітнього правопорушника. Тут йдеться про ситуації, коли втручання правоохоронних органів, соціальних працівників та зміна життєвої ситуації дитини є необхідними умовами нормалізації її розвитку. Слід зазначити, що для дітей зміна соціальної ситуації розвитку є не тільки умовою психологічної корекції, а іноді й її системоутворювальним фактором.

Зміна соціальної ситуації розвитку дитини полягає у забезпеченні захисту її прав і створенні сприятливих умов для задоволення не тільки її вітальних, а й базових соціальних потреб. Можливість задоволення кожної з базових соціальних потреб дитини слід розглядати як основу сприятливої соціальної ситуації розвитку. Зрозуміло, що соціальні потреби дитини можуть задовольнити насамперед батьки, а в міру дорослішання дитини – педагоги, інші значущі дорослі й однолітки.

Ключову роль у захисті прав засуджених має взяти на себе служба пробачії. Створюючи корекційну програму, психолог і соціальний працівник обов'язково мають перевіряти, наскільки тепер (тобто завдяки корекційним заходам) умови життя сприятимуть задоволенню базових соціальних потреб дитини. Якщо базові соціальні потреби будуть задоволені, відхилення в особистісному розвитку можуть виправлятися спонтанно, навіть без консультативної та тренінгової роботи.